

NORRMALMS
STADSDEL

Inventering av den pedagogiska miljön

NORRMALMS KOMMUNALA FÖRSKOLOR

/ HT 2010

DENNA RAPPORT beskriver inventeringen av den pedagogiska miljön i Norrmalms kommunala förskolor som har genomförts under våren 2010. Inventeringen har syftat till att: understödja och ge underlag för att säkra en hög pedagogisk kvalitet i Norrmalms förskolemiljöer, ge underlag för vägledning vid projekteringen av nya förskolor i stadsdelen – bl.a. i Norra Stationsområdet – och vid andra ny- och ombyggnationer samt fungera som underlag för förslag till utvecklingsinsatser på kort och lång sikt.

Bakgrund och syfte	4
Uppdrag och syfte.....	4
Norrmalms förskoleverksamhet.....	4
Norrmalms pedagogiska verksamhetsidé.....	4
Norrmalms pedagogiska miljöer.....	5
Teoretiskautgångspunkter	6
Fördjupning av begreppet pedagogisk miljö.....	6
Fördjupning av begreppet pedagogisk kvalitet.....	8
Metod	10
Urval.....	10
Genomförande och materialbearbetning.....	10
Inventeringen	11
Förskolorna.....	11
Brunnen.....	11
Sirius.....	11
Kastanjebacken.....	12
Kejsarkronan.....	12
Svea.....	12
Solrosen.....	13
Tempeltrappan.....	13
Lokaler	14
Lokalförutsättningar.....	15
Vidtagna lokal- och fastighetsåtgärder.....	20
Rumsbegrepp	24
Styrkor och utvecklingsmöjligheter.....	27
Gemensamma utrymmen och mötesplatser	32
Entré och hall.....	32
Torg.....	36
Matsal.....	37
Ateljé.....	37
Gård och utemiljö.....	38
Pedagogiskt material	39
Fördjupning av begreppet pedagogiskt material.....	39
Basmiljöer/material.....	40
Materialinventering.....	40
Fördjupande materialinventering.....	43
Materialens placering och arrangemang.....	43
Mängdenmaterial.....	44
Materialprogression och röd tråd i den pedagogiska miljön.....	45
Estetik och ett utvidgat designbegrepp	47
Sammanfattning och slutsatser	50
Referenser	51

Uppdrag och syfte

Norrmalms förskola - och fritidsavdelning¹ har genom Stefan Larsson Lindmark initierat en inventering av den pedagogiska miljön i stadsdelens kommunala förskolor under våren 2010. Inventeringen syftar till att:

- Understödja och ge underlag för att säkra en hög pedagogisk kvalitet i Norrmalms förskolemiljöer
- Ge underlag för vägledning vid projekteringen av nya förskolor i stadsdelen, bl.a. i Norra Stationsområdet och vid andra ny- och ombyggnationer.
- Fungera som underlag för förslag till utvecklingsinsatser på kort och lång sikt
- Inventeringens upplägg har förankrats och utvecklats via Norrmalms Pedagogiska Forum² och dess Beredningsgrupp³ samt i möten med Förskola och fritidsavdelningen.

Norrmalms förskoleverksamhet

Norrmalms förskolor omfattar i dagsläget sju förskoleenheter med sammanlagt 1700 barn inskrivna. Under de senaste fem åren har förskoleverksamheten utökats med 500 förskoleplatser genom om- och nybyggnation. Under den kommande femårsperioden projekteras för en stor expansion vid Norra Stationsområdet och många nya förskolor kommer att byggas.

Parallellt med utbyggnaden har ett omfattande pedagogiskt utvecklingsarbete genomförts. I processen har man sett ett fortsatt behov att utveckla de kommunala förskolornas pedagogiska miljöer.

Norrmalms pedagogiska verksamhetsidé

De kommunala förskolorna på Norrmalm har under en tioårsperiod utvecklat ett utforskande arbetssätt med inspiration från Reggio Emilias⁴ pedagogiska filosofi⁵ och med en tydlig förankring i förskolans läroplan⁶.

Reggio Emilias pedagogiska filosofi betonar den fysiska miljöns betydelse för den pedagogiska verksamheten genom begrepp som Miljön som den tredje pedagogen och värdeord som miljö, rum och relationer⁷.

Förskolans läroplan betonar att utforskande, nyfikenhet och lust att lära skall utgöra grunden för den pedagogiska verksamheten. Den skall utgå från barnens erfarenheter, intressen, behov och åsikter. Flödet av barns tankar ska tas tillvara för att skapa mångfald i lärandet.

1 (Stockholms stad, 2010)

2 (Stockholms stad, 2010)

3 (Stockholms stad, 2010)

4 (Reggio Emilia Institutet, 2010)

5 (Istituzione of the Municipality of Reggio Emilia, 2010)

6 (Skolverket, 2010)

7 (Istituzione of the Municipality of Reggio Emilia, 2010)

På Norrmalms kommunala förskolor innebär detta att man arbetar med ett utforskande, projektinriktat arbetssätt där barnen får möjlighet att undersöka, utforska och bilda teorier kring fenomen och företeelser i sin omvärld i samspel med andra barn, pedagoger och miljö/material¹.

Norrmalms pedagogiska miljöer

För att understödja ett utforskande arbetssätt har Norrmalms förskolor formulerat följande syften för den pedagogiska miljön²:

- Miljön ska signalera sitt innehåll till barnen, vara välkomnande, tydlig, estetisk, kreativ och erbjuda mångfald
- Miljön ska skapa mötesplatser för lek och lärande
- Miljön ska ge barnen inflytande genom att kunna göra
- Miljön ska skapa många möjliga möten med olika innehåll - "stationer"
- Miljön ska understödja det lärande som är på gång
- Miljön ska få barnen att förundras genom möten med "intelligenta" material och miljöer
- Miljön ska vara ett komplement till hemmet, att bjuda på något annat

1 (Stockholms Stad, 2010)

2 (Stockholms Stad, 2010)

Fördjupning av begreppet pedagogisk miljö

Förskolans läroplan säger att förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den ska inspirera barnen att utforska omvärlden. Skolverkets allmänna råd för kvalitet i förskolan¹ säger att förskolans lokaler ska vara trygga, säkra, hälsosamma och utvecklande genom att:

- Vara utformade så att de möjliggör en varierad pedagogisk verksamhet som stödjer både enskilda barns utveckling och lärande samt grupprocesser
- Vara utformad så att det är möjligt för personalen att ha uppsikt över de barn de har ansvar för
- Man kontinuerligt följer upp och utvärderar om inne- och utemiljö är ändamålsenlig

Förskolans läroplan och de allmänna råden för kvalitet i förskolan ger inte någon precis definition av begreppet Pedagogisk miljö. Skolverket har dock låtit Pia Björklid, professor i pedagogik vid Stockholms universitet, utarbeta en kunskapsöversikt² kring den fysiska miljöns betydelse för lärandeprocesser.

I rapporten menar Björklid att miljöbegreppet omfattar såväl fysiska och sociala som kulturella egenskaper. Dessa egenskaper är djupt integrerade och svåra att särskilja. Vidare gör hon distinktionen mellan den objektiva miljön och den subjektiva. Den objektiva miljön kan inventeras och beskrivas som en fysisk verklighet i termer av storlek, läge och förhållande till andra fysiska platser.

Vid sidan av den objektiva miljön existerar även den miljö en enskild individ eller grupp individer upplever.

Björklid lyfter också fram Ingrid Pramling Samuelsson och Sonja Sheridans³ definition av begreppet pedagogisk miljö. Enligt Pramling Samuelsson och Sheridan omfattar begreppet såväl fysisk utformning och material som samspel mellan både barn och vuxna och mellan barn, samt det klimat eller den atmosfär som råder i verksamheten. Pramling Samuelsson och Sheridan menar att miljön sänder budskap om vad som förväntas ske i den pedagogiska verksamheten.

Vidare pekar Björklid också på Elisabeth Nordin-Hultmans⁴ studier av pedagogiska miljöer och barns subjektskapande. Nordin-Hultman menar att pedagogiska miljöer inte bara handlar om lokaler, rummens och materialens fysiska utformning och disposition utan också om pedagogens medvetna och underliggande motiv, verksamhetsidé och organisationsfrågor så som arbetslag och hur tiden planeras i schemalagda aktiviteter och rutiner.

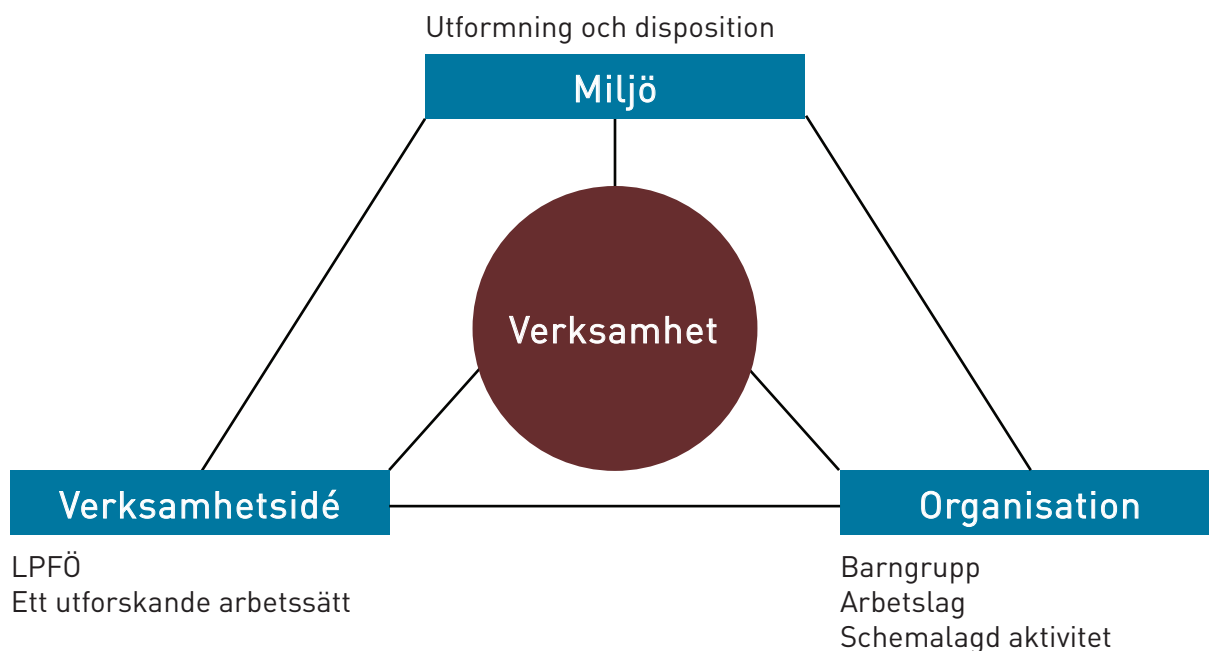
Dessa teoretiska referensramar kan sammanfattas i en modell som åskådliggör det förmodade samspelet mellan den pedagogiska miljön, verksamhetsidén och organisationen.

1 (Skolverket, 2005)

2 (Björklid, 2005)

3 (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999)

4 (Nordin-Hultman, 2004)

FIGUR 1. Modellen belyser samverkan mellan miljö, idé och organisation för identifiering av centrala frågeställningar.

Modellen visar hur verksamhetsidén hänger samman med och behöver följas upp av beslut och överväganden kring olika organisationsfrågor varav den pedagogiska miljön är en. I en väl fungerande förskoleverksamhet får man anta att det finns en god överensstämmelse mellan ställningstaganden kring den verksamhetsidé man vill förverkliga, den organisation man har valt och den fysiska miljön/materials utformning och disposition.

En förskoleverksamhet som betonar vikten av ett arbetssätt som ger möjlighet till möten och demokratisk förhandling måste identifiera vilka krav som ställs på den pedagogiska arbetsorganisation och hur den pedagogiska miljön ska gestaltas för att understödja detta.

Det är troligt att det förekommer olika grader av bristande överensstämmelse mellan idé, organisation och miljö, vilket kan resultera i konflikter och kompromisser i den pedagogiska verksamheten.

Modellen fungerar därför också som en tankeram för att identifiera områden i förändrings- och utvecklingsbehov.

Med utgångspunkt i ovanstående perspektiv kan pedagogisk miljö definieras som ett allmänt begrepp som refererar till olika teoretiska utgångspunkter. Då inventeringens fokus främst lagts på den fysiska miljön/materials utformning och disposition blir följande definition den vägledande för inventeringen:

“**Den pedagogiska miljön** utgörs av allt som påverkar barnens lärande och utveckling i form av organisation och disposition av tid och rum. Rumslig och materiell påverkan kan därför inte förstås utan koppling till medvetna eller underliggande motiv hos den vuxne, organisationsfrågor som arbetslag och barngruppers struktur samt hur tiden disponeras i schemalagd aktivitet. Den fysiska miljön kan förstås som bärare av budskap som kommuniceras genom tecken och symboler som står i komplexa relationer till varandra¹”

Fördjupning av begreppet pedagogisk kvalitet

Begreppet kvalitet och dess användbarhet för att beskriva och analysera innehåll i förskolan har diskuterats och kritiserats av en rad forskare². Det tycks här finnas två stora diskurser: den ena framhåller kvalitetsbegreppets användbarhet, den andra ställer sig mer kritisk. Kritikerna menar att begreppet är subjektivt och beroende av sitt sociala och kulturella sammanhang ibland kallat kontextuellt betingat, vilket gör att dess innebörd blir godtyckligt och omöjliggör jämförelser mellan olika verksamheter. Den andra ståndpunkten menar att kvalitet kan bedömas genom att utifrån forskningsbaserad kunskap bestämma indikatorer på vad som är låg respektive hög kvalitet i förskolan.

Politiker och administratörer betonar framför allt yttre strukturer som personaltäthet, barngruppsstorlek, andel utbildad personal och inventarier som indikatorer på kvalitet. Inom förskoleverksamheten lyfts det sociala samspelet mellan det enskilda barnet, personalen och barngruppen fram.

En annan definition av kvalitet är de sammantagna egenskaper hos ett objekt eller en företeelse som ger dess förmåga att tillfredställa uttalade eller underförstådda behov³. Pedagogisk kvalitet kan då förstås som förhållningssättet och samverkan mellan barn och personal, personalens pedagogiska medvetenhet om barngruppen och det enskilda barnets behov, kontakten med föräldrar och förskolans pedagogiska målsättning.

Skolverket⁴ definierar begreppet kvalitet utifrån hur väl verksamheten:

- Uppfyller nationella mål
- Svarar mot nationella krav och riktlinjer
- Uppfyller andra uppsatta mål, krav och riktlinjer, förenliga med de nationella
- Kännetecknas av en strävan till förnyelse och ständiga förbättringar utifrån rådande förutsättningar

1 (Monö, 1997)

2 (Kärrby, 1997)

3 (Monö, 1997)

4 (Skolverket, 2005)

I syfte att säkra en god pedagogisk kvalitet i den kommunala förskoleverksamheten har Normalm upprättat en egen checklista för den inre miljön som berör följande punkter:

- Ordning, tydlighet och struktur
- Mötesplatser/rum i rum
- Barns valmöjligheter
- Material och inventarier
- Estetik/sinnlighet

För att bedöma förskoleverksamhetens kvalitetsutveckling har Stockholms stad tagit fram indikatorer och kvalitetsmått i form av kriterier för måluppfyllelse. I Stockholms stads indikator för utveckling och lärande inom förskolan har man valt att betona följande kring den pedagogiska miljön:

- Pedagogisk miljö och material för utveckling och lärande
- Skapande verksamhet, lek, bild, rörelse, sång, musik och drama och förutsättningar för dessa
- Bygg- och konstruktionslek
- Språkutveckling och kommunikativ förmåga
- Matematiskt och logiskt tänkande
- Förståelse för natur och naturvetenskapligt tänkande

Med utgångspunkt i dessa ställningstaganden kring den pedagogiska miljön har följande kvalitetsindikatorer fastställts i syfte att vara vägledande för inventeringens fokus och inriktning:

- Miljön ska erbjuda och möjliggöra möten mellan barn, föräldrar, pedagoger och material
- Miljön ska främja reflektion, samarbete och lärande i grupp
- Miljön ska möjliggöra utforskande genom en mångfald av uttrycksformer, material, sinnen och de områden som nämns i Stockholms Stads självvärderingsverktyg
- Miljön ska äga estetisk tydlighet, ordning och struktur som gör den lättöverskådlig för barn och pedagoger (barn har rätt till god kvalitet, material och möbler ska vara välskött och inte uppvisa störande skavanker)
- Miljön ska erbjuda valmöjligheter till- och synliggöra barnens aktiviteter (individuell, i grupp, barninitierad, vuxenledd)
- Miljön ska bejaka barns erfarenhetsvärldar utanför förskolan genom material och projektarbete
- I varje del av miljön ska det vara tydligt vad barnen gör och att ytorna används effektivt över hela dagen

Kvalitetsindikatorerna har använts som verktyg för att formulera mer precisa frågor kring verksamhetsidé, organisation och fysisk miljö. Dessa frågeställningar har sammanställts till observationsprotokoll och intervjuunderlag¹ för studiebesök på förskolorna.

1 (Göthson, 2010)

Urval

Inventeringen omfattar Norrmalms sju förskoleenheter med en verksamhet per enhet. Förskolorna har valts ut för att spegla stadsdelens generella miljöutvecklingsarbete, förutsättningar och utvecklingsområden. Urvalskriterierna har tagits fram i dialog med Norrmalms Pedagogiska forum och dess Beredningsgrupp. Gemensamt för förskolorna i inventeringen är ett utforskande arbetssätt och att pedagoger och ledning har formulerat tydliga tankar kring samspelet mellan den egna verksamhetsidén och den fysiska miljön.

Genomförande och materialbearbetning

Inventeringen har syftat till att belysa verksamheternas pedagogiska miljöer ur ett helhetsperspektiv.

Skolverkets rekommendationer, förskolans läroplan, Stockholms stads kriterier för målpfyllelse och Norrmalms ställningstaganden kring den pedagogiska miljön har bearbetats till en rad kvalitetsindikatorer. Kvalitetsindikatorerna har förankrats i Norrmalms Pedagogiska forum och omarbetats till ett omfattande frågebatteri med centrala frågeställningar kring verksamhetsidé, organisation och fysisk miljö¹.

Inventeringen har genomförts genom:

- Studier av material som förskolorna har ställt till förfogande
- Att identifiera relevanta frågeställningar för den enskilda verksamheten (från frågebatteriet)
- Att upprätta observationsprotokoll och intervjuunderlag med identifierade frågeställningar
- Observation och dokumentation (text och foto) av verksamheten och den pedagogiska miljön
- Intervjuer och samtal med pedagoger

Observationer, dokumentation och intervjuer har genomförts under studiebesök på förskolorna. Varje besök har omfattat en dryg arbetsdag och följt samma struktur:

- Besöken har inletts med en guidad rundvandring på förskolan innan verksamheten öppnats. Pedagoger har förevisat förskolans avdelningar och gemensamma utrymmen och berättat om verksamhetsidé och tankar kring miljön
- I samband med rundvandringen har förskolans inre miljö dokumenterats i foto
- Observationer av den pedagogiska miljön med utgångspunkt i det upprättade observationsprotokollet och fotodokumentationen
- Komplettering av fotodokumentation
- Besöken har avslutats med intervjuer och samtal med en eller flera pedagoger med utgångspunkt i det upprättade intervjuunderlagen och de frågeställningar som uppstått efter observationer på plats.

Det inhämtade materialet har sammanställts och analyserats med utgångspunkt i de teoretiska perspektiv som presenterats ovan.

1 (Bilaga)

Förskolorna

Inventeringen omfattar de kommunala förskolorna:

- Brunnen, Johannes förskolor
- Sirius, Vasaparkens förskolor
- Kastanjebacken, Sabbatsbergs förskolor
- Kejsarkronan, Odenplans förskolor
- Svea, Mitt i City förskolor
- Solrosen, Matteus förskolor
- Tempeltrappan, Karlbergs förskolor

Samtliga förskolor i inventeringen har ett utforskande Reggio Emilia inspirerat arbetsätt där projektarbete, barnens läroprocesser och pedagogisk dokumentation står i fokus. Förskolorna vill att deras pedagogiska miljöer ska vara tydliga och estetiska och erbjuda en mångfald av aktiviteter och material. Man vill att den pedagogiska miljön ska understödja det enskilda barnets val samtidigt som den skapar möjligheter till möten och lärande i grupp.

Samtliga förskolor befinner sig i en förändringsprocess med utgångspunkt i den lokalöversyn som genomfördes på Norrmalms kommunala förskolor 2008.

Brunnen

Förskolan Brunnen ligger på första och andra våningen i ett flerbostadshus på Surbrunnsgatan. Det är ursprungligen en treavdelningsförskola som 2003 gjordes om till en storbarnsvåning och en småbarnsvåning.

2008 tog Johannes förskolor fram gemensamma ställningstaganden kring vilken basmiljö/basmaterial som ska finnas på förskolorna. Med utgångspunkt i barnobservationer ska man genomföra regelbundna uppdateringar av dessa ställningstaganden och miljön. En första uppdatering ska genomföras under 2010.

På Brunnen vill man skapa en mer välkomnande hall och en ökad öppenhet mellan rummen på småbarnsvåningen. På storbarnsvåningen vill man ge barnen ökad möjlighet att arbeta med musik/drama och utveckla bokstavs- och matematikhörnan.

Sirius

Sirius är en åldersindeldad treavdelningsförskola som ligger på bottenvåningen i ett flerbostadshus på Västmannagatan.

Under höstterminen 2010 har mellanbarnsavdelningen fått 10 nya barn och ett nytt arbetsslag. Avdelningen befinner sig i en observationsfas och man har inlett en förändringsprocess där förskolans avdelningar omstrukturerats i syfte att inventera material och miljö för barn i olika åldrar.

Man strävar efter att ersätta leksaker med kreativt och utforskande material för att förebygga konflikter och skapa en mer lärande och utvecklande miljö.

Kastanjebacken

Förskolan Kastanjebacken låg från början i ett gammalt friliggande hus och flyttade 2008 till nybyggda lokaler i två plan. Den nya förskolan har 5 åldersindelade avdelningar och är också friliggande och ligger på Eastmansvägen.

Sedan 2008 pågår en förändringsprocess där man valt att ta bort Torget på övervåningen. Det utrymmet ingår numera i den vanliga verksamheten.

I förändringsprocessen vill man också hitta andra möjligheter att nyttja matsalen som bara används vid måltidssituationer. Man vill också skapa en mötesplats för föräldrar i den pedagogiska miljön.

Avslutningsvis vill man ta fram ställningstaganden och riktlinjer kring vilken basmiljö/bas-material och progression som ska finnas på förskolan för att garantera att alla barn erbjuds samma möjligheter.

Kejsarkronan

Kejsarkronan är en åldersindeld tvåavdelningsförskola som ligger på bottenvåningen i ett flerbostadshus på Norrtullsgatan.

2006 tog man fram ställningstaganden kring den pedagogiska miljön i syfte att nyttja lokalerna maximalt och synliggöra det kompetenta barnet. Under vårterminen 2009 genomgick småbarnsavdelningen stora förändringar i samband med Norrmalms gemensamma lokalöversyn. Barngruppen utökades med 6 barn och en ombyggnation genomfördes. Avdelningen fick ett till rum och avdelningens barn delades i 2 grupper.

2010 har de nya lokalerna varit i bruk i ett år och man vill vidareutveckla den pedagogiska miljön så att den blir mer lättolkad för barnen. Det handlar främst om materials disposition och placering samt att bättre synliggöra barnens projekt i syfte att införliva dessa i den dagliga leken/aktiviteten.

Svea

Svea är en femavdelningsförskola som ligger på bottenvåningarna i två flerbostadshus på Döbelnsgatan. 2010 har barngruppen utökats med 14 barn varav 8 barn i storbarnhuset. Lokalerna har anpassats och delvis byggts om och nya ställningstaganden kring miljö, funktion och organisation har tagits fram.

2001 skedde en stor förändring då man delade upp barnen efter ålder i ett småbarnshus och ett storbarnshus. Innan dess hade man arbetat med ett system med småbarns- och storbarnsavdelningar under olika delar av dagen. Syftet med den nya organisationen är att erbjuda pedagogiska miljöer som är bättre anpassade efter barnens ålder och för att underlätta ett projektinriktat arbetssätt.

I samband med den nya organisationen har man tagit fram gemensamma ställningstaganden kring vilka basmiljöer som alltid bör finnas på förskolan, vilka material som ska ingå, vad som ska vara föränderligt och hur och varför man gör förändringar.

Solrosen

Solrosen är en åldersindelad treavdelningsförskola som ligger på två plan i ett flerbostadshus på Vanadisvägen.

Förskolan har gått från att vara en tvåavdelningsförskola med småbarnsvåning och storbarnsvåning till en förskola med 3 åldersindelade barngrupper.

I samband med den nya organisationen har man tagit fram gemensamma ställningstaganden kring vilka basmiljöer som ska finnas och hur progressionen mellan förskolans avdelningar och olika åldrar ska se ut.

Tempeltrappan

Tempeltrappan är en sexavdelningsförskola som ligger på två plan i ett flerbostadshus på Tempeltrappan.

Sedan Norrmalms lokalöversyn 2008 pågår en förändringsprocess där man tagit bort alla leksaker till förmån för kreativt material, ateljéverksamhet, bygg och konstruktion och återvinningsmaterial. Förskolans pedagogiska hörnor och stationer utvecklas hela tiden och man undersöker nu nya möjligheter för sitt torg.

Lokaler

Referenslokalerna i inventeringen kan antas vara representativa för Norrmalms förskoleverksamhet. Förskolorna är typiska innerstadsförskolor som måste förhålla sig till innerstadens förutsättningar, dvs. utrymmesbrist och en begränsad tillgång på tomtmark för friliggande förskolor. Kastanjebacken är ensam om sina nybyggda friliggande lokaler.

Alla förskolor utom Kastanjebacken ligger i flerbostadshus. Förskolorna förfogar över hela våningsplan i husen – ofta bottenvåningen. Det är vanligt att verksamheten fördelas på två separata våningsplan eller två huskroppar. Verksamheten delas då upp i små- och storbarnsvåningar respektive små- och storbarnhus.

Lokalerna är ursprungligen byggda för mindre barngrupper än vad som förekommer idag. De är inte heller planerade efter den aktuella läroplanen och det utforskande och projektinriktade arbetsätt man strävar efter att arbeta med på Norrmalms kommunala förskolor.

Dessa faktorer ger upphov till en rad kompromisser i mötet mellan förskolornas verksamhetsidéer, organisation och planering av den fysiska miljön¹.

¹ Jfr. Figur 1.

Lokalförutsättningar

Nedan redogörs för de gemensamma lokal - och fastighetsaspekter som utgör ramarna för förskolornas pedagogiska arbete och miljöutvecklingsprocesser

BILD 1. Förskolan Brunnens entré i trapphuset som delas med boende i fastigheten. Väggen och dörrens inglasade partier synliggör delar av verksamheten för passerande och det framgår tydligt att det är en förskola som huserar i lokalerna.

Lokaler i flerbostadshus

Utrymmen delas med boende och andra verksamheter och institutioner

- Gårdar
- Entréer
- Trapphus
- hissar

Minskad tillgänglighet

- Anonyma entréer
- Dålig skyltning
- Portkod

BILD 2. Hissar, kodlås och grindar är vanliga förutsättningar för förskolor i innerstaden.

Avdelningar på olika våningsplan

- Försvårar mötet mellan barn från olika avdelningar i den inre miljön
- Förbinds genom trapphus och hissar

BILD 3. Trapphus som förbinder två förskoleavdelningar på olika våningsplan.

Små- och storbarnhus

- Försvårar mötet mellan barn från olika avdelningar i den inre miljön
- Förbinds genom gård

Utrymmesbrist och trånga lokaler Få ytor för avskildhet och reflektion Flera mindre rum

- Svårmöblerade: svårt att skapa flexibla rum i rum¹
- Begränsar antalet barn som kan mötas kring aktivitet
- Begränsar vilka aktiviteter och material som kan nyttjas

Långa kommunikationsytor

- Långa korridorer som förbinder förskolans avdelningar med varandra
- Avskiljning av rummen minskar möjligheterna att överblicka lokalerna
- De minskade möjligheterna att överblicka lokalerna kräver fler pedagoger
- Dålig lokaleffektivitet: ytorna är svåra att använda i det pedagogiska arbetet

¹ Ett rum som avskiljts i pedagogiska stationer och hörnor genom rumsavdelning.

BILD 4. Långa kommunikationsytor och utrymmen som är svåra att nyttja i det pedagogiska arbetet minskar överblickbarheten och gör lokalerna svårorienterade.

Begränsad överblickbarhet

- Korridorer
- Mellanutrymmen
- Grindar och lås
- Avdelningar med mycket dörrar och flera mindre rum

Mellanutrymmen

- Små svårnyttjade ytor i anslutning till kommunikationsytor

BILD 5. Det är ofta svårt att hitta ytterligare funktioner för matsalar och vilrum.

Svårorienterade lokaler

- Begränsad överblickbarhet
- Korridorer
- Mellanutrymmen
- Avdelningar med olika planlösningar

Förhållandevis stora avstånd mellan avdelninga

- Korridorer
- Grindar
- Avdelningar på olika våningsplan och huskroppar

Ytor som inte nyttjas under hela dagen

- Matsalar
- Vilrum
- Ytor och rum som saknar tydlig pedagogisk identitet¹

¹ Matsal, vilrum, kommunikationsytor och hallar.

Vidtagna lokal- och fastighetsåtgärder

I utvecklingsprocessen att anpassa gamla lokaler för att möta utökade barngrupper och ett utforskande arbetsätt har man tvingats att förhålla sig till byggnadernas begränsningar och möjligheter och gjort en rad förändringar i den inre miljön:

BILD 6. Olika åtgärder för ökad överblickbarhet och transparens.

Ökad överblickbarhet och transparens

- Väggar har slagits ner eller flyttats
- Dörrar har lyfts av
- Fönsterväggar
- Fönsterdörrar
- Skjutdörrar
- Draperier istället för dörrar
- Små rum har försetts med spegelväggar: ökar överblickbarheten och ger en illusion av att rummen är större

BILD 7. När barn från olika avdelningar inte kan mötas i den inre miljön blir förskolans gård och utemiljö en viktig mötesplats. Därför är det viktigt att utemiljön erbjuder meningsfulla pedagogiska aktiviteter och utmaningar.

BILD 8. Kommunikationsytor och mellanutrymmen används ofta som utställningsytor för dokumentation och barnens alster. Utrymmena används ibland också för rollek och utklädning.

BILD 9. Bilden visar en trappa på förskolan Solrosen. Solrosen och Kastanjebackens småbarns- respektive storbarnsvåningar förbinds med intertrapphus vilket underlättar kommunikationen mellan avdelningarna. Jfr externa trapphus som delas med boende.

BILD 10. Kastanjebacken är en friliggande förskola som planerats utifrån ett utforskande arbetssätt. Kastanjebackens avdelningar är planerade efter samma mönster vilket underlättar orienteringen och barnens självständighet i den pedagogiska miljön: alla avdelningar utgörs av 3 rum i fil: ateljé, allrum och vilorum. Avdelningarna är också förbundna med varandra.

Rumsbegrepp

Rumsbegreppen nedan finns representerade i olika grad i förskolornas pedagogiska miljöer – som ett pedagogiskt grundutbud. Begreppen omfattar förskolornas pedagogiska rum och avser avdelningens egna och delade ytor där barnens aktiviteter och arbete äger rum under dagen. Rumsbegreppen redovisas för att ringa in funktioner och situationer, aktiviteter och material som är gemensamma för verksamheterna i inventeringen. Skötrum, toaletter, entréer och hallar redovisas ej.

Ateljé

- Skapandeverksamhet: rita och måla, klippa och klistra, lera
- Ateljé på avdelningar
- Ateljé som är gemensam för hela verksamheten
- Våtateljé: färgtuber, vattenfärg, lera
- Torrateljé: färgpennor, kritor, klippa och klistra

Byggrum/bygghörna

- Bygg- och konstruktionsaktivitet: klossar, Lego, Duplo, återvinningsmaterial
- Bilar och tåg
- Plastdjur

Rolleksrum

- Hemvrå
- Rollek och utklädning
- Teater och drama
- Musik

Läshörna/bibliotek

- Läsa
- Sagoberättande och högläsning
- Sång och musik
- Läsvisa
- Avskildhet och lugn
- Samlingar

Skrivhörna/språkhörna/bokstavshörna

- Läsa och skriva: bokstäver, böcker

Räknehörna/matematikhörna/sifferhörna

- Matematik och naturvetenskap: räkna, väga och mäta

Vattenlek

- Vatten- och sandaktivitet

Plockhörna

- Plocka och sortera: pärlor, stenar, kulor, magneter.
- Pussel och spel

Allrum

- Det rum på avdelningen där det mesta av lek, rutiner och praktisk pedagogik sker
- Innehåller ofta flera av de ovanstående funktionerna

Matplats

- Matsal är ett separat rum för måltidssituationer som används lågfrekvent till andra aktiviteter
- Ofta sker måltiderna i mindre grupper i flera av avdelningens rum

Vilrum

- Ett separat rum för vila där madrasser och kuddar förvaras
- Används lågfrekvent till andra aktiviteter

Begreppen kan vara begränsande för att de ger en förutfattad bild av vad rummen ska innehålla, och samtidigt underlättar också dessa begrepp vid förändringsprocesser i miljön av precis samma anledning. De centrala aspekterna kring vedertagna och nya rumsbegrepp är vilka situationer, funktioner och värden de ska associeras till.

Rumsbegreppen och dess innehåll, funktion och rummens egenskaper har resulterat i såväl traditionella rum bredvid rum, som flexibla rum i rum på förskolorna. Vissa rumsbegrepp har varit lättare att omsätta i den pedagogiska miljön än andra – det handlar om rumsbegrepp som har en tydlig anknytning till en viss sorts pedagogiskt material, funktioner och aktiviteter: ateljéer och byggrum har t.ex. självklara kopplingar till skapande och konstruerande verksamhet och material. Pedagogerna menar också att dessa aktiviteter lämpar sig bra för pedagogisk dokumentation då barnens arbete och projekt kan kartläggas som linjära processer – jfr med rollek. Därför kan miljöerna förstås utifrån en tonvikt på ateljéverksamhet och bygg- och konstruktionslek.

Nedan redovisas rumsbegreppens styrkor och utvecklingsmöjligheter i förskolornas pedagogiska miljöer:

Styrkor och utvecklingsmöjligheter

Ateljé

- + Stora rum: flera barn kan arbeta tillsammans
- + Rikligt med material
- + Könsneutralt material

- Diskbänkar i vuxenhöjd
- Liten möjlighet att arbeta tredimensionellt: snickeri- och verkstadsaktivitet, limpistol mm.

Byggrum/bygghörna

+ Flera barn kan arbeta tillsammans

- Liten variation av material: lite återvinningsmaterial
- Visst inslag av könsbestämda material: bilar, plastdockor mm.

Hemvrå/utklädningsvrå

- Tydlig funktion.

- Har ibland placerats i små mellanutrymmen i anslutning till kommunikationsytor.

Plockhörna

- Otydligt syfte: vad ska barnen göra här
- Lite material: variation, mängd.

Skrivhörna/språkhörna/bokstavshörna

- Ofta planerade så att få barn kan arbeta samtidigt
- Otydlig pedagogiska idé: vad kan barnen göra här
- Lite material: variation, mängd

Räknehörna/matematikhörna/sifferhörna

- Ofta planerade så att få barn kan arbeta samtidigt
- Otydlig pedagogisk idé: vad kan barnen göra här
- Lite material: variation, mängd

Matplats

- +/- Måltider inne på avdelningen inskränker den övriga verksamheten men är lokaleffektivt
- +/- En separat matsal frigör utrymme för den övriga verksamheten men är inte lokaleffektivt om utrymmet inte nyttjas för annan aktivitet under resten av dagen

Vilrum

- Nyttjas inte lokaleffektivt

Allrum

- Bär tydliga spår av att lokalerna planerats med utgångspunkt i en gammalmodig syn på förskolans uppdrag: diskbänk mm.
- Få möjligheter att utforska miljön med hela kroppen för de yngsta barnen: nivåskillnader, sensoriska material
- Få datorarbetsplatser

Gemensamma utrymmen och mötesplatser

Norrmalms kommunala förskolor ska erbjuda pedagogiska miljöer med mötesplatser där barnens samspel och relationer fördjupas i görandet: utrymmen för olika typer av aktivitet och utforskande – se rumsbegreppen ovan.

Det bör också finnas pedagogiska utrymmen där barn från olika avdelningar kan mötas under dagen. Delade utrymmen kan vara ett sätt att förebygga att de enskilda avdelningarna utvecklar olika klimat och pedagogiska kulturer som motarbetar varandra: de gemensamma utrymmena kan då förstås som enande manifestationer för en samfällid verksamhetsidé. Rum och utrymmen som nyttjas av alla barn på förskolan kan erbjuda möjligheter att arbeta med material, ämnesområden eller fördjupning som det inte finns utrymme för på alla avdelningar: musik- och dansrum, ateljéer, datorarbetsplatser mm.

Utrymmen som ofta blir gemensamma i den inre miljön:

Entré och hall

Entrén och hallen kan ses som en transfer mellan att vara hemma och komma in till förskolans miljö – här börjar och slutar dagen på förskolan. I hallen kan föräldrar ta del av verksamheten i form av pedagogisk dokumentation och meddelanden på anslags-tavlor mm. Förskolornas entréer och hallar definieras främst utifrån funktionskrav kring omklädning och förvaring: de är trånga och utgör ofta ett stressmoment i verksamhetens förflyttningar mellan inne- och utvistelse.

Pedagogerna uttrycker ofta en önskan om att göra dessa ytor mera välkomnande och efterlyser en plats där föräldrar kan mötas – sätta sig ner och prata med varandra, kanske dricka en kopp kaffe.

Brunnens småbarns- respektive storbarnsvåning har varsin entré och hall

Gemensamma utrymmen och mötesplatser

Kastanjbaken har två entréer från gården: de yngre barnen har sin hall på markplan och de äldre barnen ett kapprum på övervåningen i anslutning till sina avdelningar.

På Kejsarkronan har de små och stora barnen varsin gård med tillhörande entré och hall.

Sirius har en entré och hall som är gemensam för hela förskolan.

Solrosens huvudentré ligger på markplan. Gården nås också via en entré på övervåningen.

Sveas småbarns- respektive storbarnsvåning har varsin entré och hall.

Tempeltrappan har en hall som är gemensam för hela förskolan.

Torg

Torget är ett större rum som är gemensamt för hela eller delar av förskolan och kan möbleras och förändras efter behov. Huvudtanken med torget är att barn från olika avdelningar ska kunna mötas i görandet.

Många förskolor i undersökningen har valt bort torgfunktionen i den inre miljön – av utrymmesbrist – då det varit svårt att omsätta idéer till praktik och hitta bra lösningar i lokalerna: ett torg bör ha en central placering och nås direkt från alla avdelningar på förskolan.

Svårigheten med torg kan bottna i en bristande pedagogisk tradition – jfr ateljé och byggrum – då det inte finns självklara aktivitets- och materialassociationer knutna till rumsbegreppet. Valfungerande torg kräver en tydlig verksamhetsidé: material och aktiviteter barnen möts kring, arbetsfördelningens organisation: torgpedagog etc.

BILD 11. Torg på förskolan Tempeltrappan.

BILD 12. Torg som blivit byggrum på förskolan Kastanjebacken.

Matsal

Separata matsalar syftar till att bryta med den hemlika diskurs som tidigare dominerat den svenska förskolan och har ofta resulterat i lokallineeffektivitet: stora ytor utan tydlig pedagogisk identitet som inte nyttjas under resten av dagen.

BILD 13. Tempeltrappans matsal med öppet kök – måltidssituationer blir pedagogiska möjligheter då barnen kan ta del av arbetet som äger rum i köket: dofter och smaker, syn- och ljudintryck.

Ateljé

På förskolor där avdelningarna inte utrustats med egna ateljéer blir en större ateljé ofta ett delat utrymme i verksamheten. Mindre ateljéer på avdelningarna är ett sätt att garantera alla barn möjlighet till skapande och konstnärlig verksamhet – en större gemensam ateljé kan erbjuda mer material: mängd och variation, möjligheter till fördjupning och tredimensionellt arbete i större skala.

De stora delade ateljéerna i inventeringen har inte på ett självklart sätt utgjort tillägg och fördjupningsmöjligheter till de mindre ateljéerna – det är en organisationsfråga kopplad till behovet av en ansvarig pedagog med specialkompetens kring ateljéns olika tekniker och material: ateljélista.

BILD 14. På förskolan Kastanjebacken har alla avdelningar ateljér.

Gård och utemiljö

När lokalerna inte möjliggör möten mellan barn från olika avdelningar – skilda våningsplan och huskroppar – blir utemiljön en viktig pedagogisk mötesplats. Förskolornas gårdar visar ett stort utvecklingsbehov kring stationer där barnen kan utforska och bygga med olika material: utomhusateljé, snickarverkstad, bygg- och konstruktion, vatten- och sandlek mm.

BILD 15. Utemiljö på förskolan Tempeltrappan.

Fördjupning av begreppet pedagogiskt material

Vad kan barnen göra i Norrmalms pedagogiska miljöer? Vad finns det för material, leksaker och redskap att utforska – material för barnens aktiviteter och lärande? Det pedagogiska materialet utgör möjligheter – eller brist på möjligheter – och bär på föreställningar och normer för vad barn i olika åldrar och av olika kön bör arbeta med och klara av.

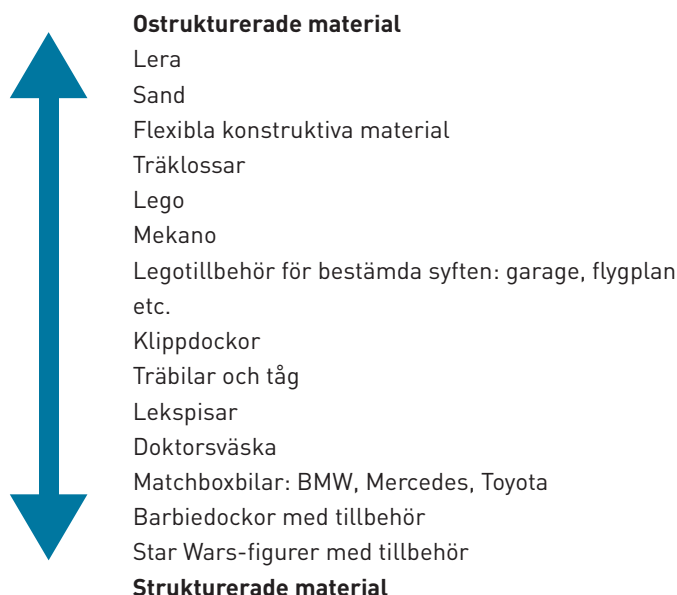
I Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande gör Elisabet Nordin Hultman¹ en relationell analys av pedagogiska material men pekar också på olika klassificeringskriterium för dem:

- Utvecklingsområden materialet stimulerar: kognitiv eller motorisk utveckling
- Typ av aktivitet och lek materialet är avsett för: skapande aktivitet, rollek
- Åldersanpassning och könsspecifika signaler
- Vad materialet föreställer eller betecknar i världen utanför: främst leksaker

National Association for the Education of Young Children² (NAEYC) i Washington har delat in de vanligaste förskolematerialen i kategorier som representerar kriterierna ovan:

- Sensoriskt materiel: naturmaterial, musikinstrument, vattenleksaker
- Rörelse materiel: klätterredskap, bollar, cyklar
- Manipulativt materiel: pussel, pärlor, miniatyrföremål
- Bygg- och konstruktionsmateriel: verktyg, klossar, lego
- Föreställande leksaker: djur, dockor med tillbehör, fordon
- Konstnärsmateriel: färger, lera, papper
- Saker att se och lyssna till: böcker, skriver och band

Arne Trageton³ delar upp förskolans material i ostrukturerade och strukturerade material:

FIGUR 2. Indelning av ostrukturerade och strukturerade material i förskolan.

¹ (Nordin-Hultman, 2004)

² (The National Association for the Education of Young Children , 2010)

³ (Trageton, 1996)

Basmiljöer/material

Förskolornas materialutbud har direkta kopplingar till de rumsbegrepp som redovisats ovan – Norrmalms pedagogiska grundutbud – basmiljö. Rumsbegreppen är vedertagna inom den verkstads pedagogiska diskursen och bär av tradition och vana på redan fastslagna idéer om vad rum, hörnor och stationer ska innehålla: aktiviteter, funktioner, material och värden. Skapande, konstruktiva och ostrukturerade material har en dominerande ställning – med betoning på ateljéverksamhet och bygg- och konstruktionslek – men föreställande och strukturerade material förekommer också i viss utsträckning.

Materialinventering

Ateljé: konstnärsmaterial

- Färg, papper, penslar och stafflier, lera och tillhörande redskap, saxar, lim
- Återvinningsmaterial: äggkartonger, toarullar, gamla förpackningar

Byggrum/bygghörna: bygg- och konstruktionsmaterial, föreställande leksaker

- Träklossar, Lego och Duplo, Kapla-stavar
- Återvinningsmaterial: plaströr, gamla förpackningar, toalettrullar
- Bilar, tåggräls i trä, plastdjur och plastfigurer

Rolleksrum: föreställande leksaker, sensoriskt material

- Leksaksspis, leksaksmat, färdigköpta kiosk och affärsmaterial
- Färdigköpta utklädningskläder
- Avlagda kläder
- Avlagda föremål: mobiltelefoner
- Material för dram och teater: handdockor
- Musikinstrument: gitarr, trummor, maracas, keyboard
- Scener och plattformar

Läshörna/bibliotek: saker att se och lyssna till

- Böcker, cd-skivor och band

Skrivhörna/språkhörna/bokstavshörna: manipulativt material

- Bokstavskort
- ABC böcker
- Klippa och klistra
- Strukturerade pusselliknande material

Räknehörna/matematikhörna/sifferhörna: manipulativt material

- Sifferkort
- Klippa och klistra
- Små föremål att räkna, sortera och väga: pärlor, stenar, återvinningsmaterial, vågar
- Strukturerade pusselliknande material

Vattenlek : sensoriskt materiel

- Naturmaterial: sand
- Återvinningsmaterial: slangar, trattar, baljor
- Ostrukturerade leksaker: vattenbord, vattensnurror

Plockhörna: manipulativt materiel

- Pussel, pärlor, miniatyrföremål

Allrum: rörelse materiel

- Rutschkanor
- Bollar
- Ytor med olika strukturer

Fördjupande materialinventering

Materialutbudet i inventeringen kan avläsas utifrån de teman Elisabeth Nordin-Hultman formulerat kring placering, arrangemang och mängd¹:

- Materialets lockelse och "signalstyrka"
- Materialets tillgänglighet respektive otillgänglighet
- Materialets karaktär av att vara "rumsrent" respektive "smutsigt"
- Variation i materialet
- Teknisk, naturvetenskaplig och laborativ laddning i materialet
- Material för hypotesprövning och för att upptäcka skillnader och relationer, för att skapa förändring och transformering
- Material för "grovmotoriska" aktiviteter inomhus
- Laborativt handskande som bärande idé

Materialens placering och arrangemang

Skapandematerial, bygg- och konstruktionsmaterial och rolleksmaterial är signalstarka med en central placering i miljöerna – en betoning på laborativt hanterande. Materialen har placerats centralt i rummen i ett lågt plan – tillgängligt i barnhöjd – i direkt anslutning till arbetsytor. Det handlar uteslutande om öppen förvaring: vägghyllor, bokhyllor, låga bänkar, plastlådor – direkt på arbetsytor eller på golvet. Allt material är synligt men vissa material har placerats högt utom räckhåll för barnen: det kan handla om färgtuber, limpistoler, gips och små pärlor mm. Dessa material måste barnen be den vuxne om – pedagogerna hänvisar till säkerhetsaspekter snarare än Nordin-Hultmans uppdelning i "rumsrena" och lättstädade material respektive "smutsiga" material som skapar oordning och gör det svårt att hålla rent.

Materialen är arrangerade efter en tydlig idé om vilka aktiviteter och material som hör ihop – rumsbegrepp. Hur material, rumsbegrepp, hörnor och stationer arrangeras i förhållande till varandra påverkar förutsättningar för ämnesöverskridande möten:

Skapandeverksamhet är ofta förlagd till egna rum – ateljéer. Separata rum för rollek och utklädning förekommer frekvent. Byggrum är vanliga liksom bygghörnor i nära anslutning till avdelningarnas allrum. Skriv- och räknehörnor tycks däremot sakna tydliga kopplingar till andra rumsbegrepp och aktiviteter – de har placerats godtyckligt i bl.a. ateljéer och allrum.

BILD 16. Visst material har placerats utom räckhåll för barnen..

¹ (Nordin-Hultman, 2004)

BILD 17. På förskolan Solrosen har man valt att arrangera materialen i ett tydligt och strukturerat system.

Mängden material

Förskolorna har ett stort materialutbud med en mängd olika material – men med en begränsad variation.

Grundmönstret för bygg- och konstruktionsmaterial är t.ex. klossmaterial i trä, Lego och Duplo, Kapla-stavar och en begränsad mängd återvinningsmaterial – toalettrullar etc. Därmed minskar variationen och kombinationsmöjligheterna. En större variation av konstruktionsmaterial med många olika stora delar av återvinningsmaterial, snören, tejp och lim skulle möjliggöra stora konstruktioner som utmanar barnens spatiala förmåga och väcker frågor om storleksförhållanden, förändring, balans och de tredimensionella planen.

Det finns också relativt sett få varianter av redskap och verktyg för tekniska och naturvetenskapliga laborationer – t.ex. olika stora mått, trattar och silar, magneter, batterier, motorer, lampor och kablar mm.

Ett område som kan betraktas som ett undantag är skapandematerial – i ateljéerna finns ett variationsrikt utbud av material, redskap och verktyg. Här skulle man dock kunna utveckla möjligheten att arbeta med större tredimensionella former och skulpturer i återvinningsmaterial.

Nedan sammanfattas utvecklingsområden i Norrmalms materialutbud:

- Stort materialutbud med liten variation
- Begränsade möjligheter att arbeta med datorer och digital teknik: bildhantering, film och multimedia, ljud och musik
- Begränsade möjligheter till ämnesöverskridande materialmöten
- Begränsade möjligheter att arbeta utforskande med de olika sinnen: ljud, smak, doft, känsel, syn
- Begränsade möjligheter att arbeta utforskande med ljus
- Begränsade möjligheter att arbeta med material med teknisk och naturvetenskaplig laddning: begränsad variation i materialutbudet – framför allt på småbarnsavdelningar
- Begränsade möjligheter att arbeta med material för hypotesprovning och för att upptäcka skillnader och förändring: begränsad variation i materialutbudet – framför allt på småbarnsavdelningar
- Begränsade möjligheter att arbeta vid skriv- och räknehörnor: otydlig pedagogisk idé, begränsat materialutbud

Materialprogression och röd tråd i den pedagogiska miljön

Den åldersrelaterade materialprogressionen ser mycket olika ut på förskolorna i inventeringen och det är svårt att uttolka generella mönster kring skillnader i materialutbud mellan åldersindelade avdelningar. Skapandematerial och bygg- och konstruktionsmaterial har dock en central roll på alla avdelningar.

Småbarnsavdelningar kan förstås som större öppna ytor med en ökad betoning på grovmotoriska aktiviteter och material: bollar, rutschkanor och andra nivåskillnader, ytor med olika strukturer och stora speglar etc. På äldrebarnsavdelningar förväntas mycket av barnens aktivitet äga rum sittandes vid bord. De äldsta barnen tycks också ha en större tillgång till avdelningens materialutbud – på småbarnsavdelningar har mer material placerats utom räckhåll för barnen så att de måste be den vuxne om det.

På förskolor där man har utarbetat gemensamma ställningstaganden kring basmiljöer/ material är det lättare att se tydliga mönster i den åldersrelaterade materialprogressionen – eftersom alla avdelningar utrustats med ungefär samma rumsbegrepp, stationer och hörnor. I dessa miljöer blir det tydligt hur materialutbudet ökar med barnens ålder – det handlar främst om en ökad variation av material snarare än mängden. En vanlig idé tycks också vara att ju äldre barnen blir desto mer småskaligt material kan de hantera: jfr Duplo och Lego.

BILD 18. På förskolan Solrosen blir miljöprogressionen tydlig mellan små- respektive storbarnsavdelningar då man tagit fram gemensamma riktlinjer för basmiljöerna. Den översta bilden visar de yngre barnens miljö och den undre de äldre barnens.

Estetik och ett utvidgat designbegrepp

I de syften Norrmalms kommunala förskolor formulerat för den pedagogiska miljön står det att:

- Miljön ska signalera sitt innehåll till barnen, vara välkomnande, tydlig, estetisk, kreativ och erbjuda mångfald

Pedagoger uttrycker ofta en önskan om att miljön ska vara estetisk och vacker¹. Estetiska värderingar är problematiska – de flesta människor har en bestämd åsikt om vad som är vackert respektive fult. Ändå är det väldigt få, om ens någon som faktiskt kan definiera vad det är som gör ett ting vackert. Ofta hör man beskrivningar som handlar om positiva upplevelser knutna till tidigare erfarenheter – något man har sett förut.

Det är inte heller gångbart att utforma en pedagogisk miljö med utgångspunkt i den enskilde pedagogens subjektiva smak och preferenser – eller förutfattade meningar om vad barn tycker om.

Istället kan ett utvidgat designbegrepp vara ett användbart verktyg för att uttrycka rumslig gestaltning. I **Design för lärande**² menar Anna-Lena Rostvall och Staffan Selander att design kan ses som en del av en allmängiltig process där människor engagerar sig i något och gestaltar handlingar eller representerar objekt i någon kommunikativ form som kan delas av andra.

De egenskaper som vi spontan och primärt lägger märke till i inomhusmiljöer är rummets storlek, dimensioner, möbler, material och funktion: ateljé, toalett etc. Men rumslig påverkan handlar om mer än hur rummen är organiserade, till detta hör även sinnesperception – vi tar in lukter, dofter, färger, ljud och helheten – atmosfär – genom kroppen samverkar vi med de rumsliga omgivningarna – vi påverkar rummet och rummet påverkar oss. Genom arkitektur och möblering framträder då grundläggande idéer om vilken slags social kommunikation som förväntas äga rum. Arkitektur, möbler, inventarier och andra materiella förutsättningar påverkar sättet att tänka om lärande – barnsyn – och uttrycker föreställningar om vad ett ämne är och vad förskolebarn ska ägna sig åt. Det är viktigt att vara medveten om vilka föreställningar förskolornas rum och inre miljöer gestaltar – och att dessa motsvarar Norrmalms verksamhetsidé och barnsyn – jfr Figur 1.

Inventeringen syftar inte till att kartlägga designen/estetiken i de pedagogiska miljöerna ur ett kosmetiskt perspektiv: färgsättning, tapeter, dekorationer och utsmyckning och färger och stil på möbler. Inventeringens grundval har istället varit det ovanstående designbegreppet med fokus på de punkter som berörs i Norrmals checklista för att säkra en god kvalitet i den pedagogiska miljön – punkterna omfattar bl.a. ordning, tydlighet och struktur, mötesplatser/rum i rum, barns valmöjligheter och estetik.

¹ Estetikbegreppet omfattar en rad besläktade betydelser: förnimmelsekunskap, läran om det sköna, filosofisk undersökning av problem, begrepp rörande konst i vid bemärkelse, empiriska undersökningar av faktorer som påverkar skönhetsupplevelser och uppfattningar om uttryck.

² (Rostvall & Selander, 2008)

Utifrån dessa punkter blir det möjligt att formulera objektiva kvalitetskriterier för god design/estetik i Norrmalms pedagogiska miljöer:

- Rum, stationer och hörnor, samt möbler och material ska vara relevanta och funktionella för sitt syfte
- Rum, stationer och hörnor, samt möbler och material ska vara överskådligt och ha en klar struktur
- Det ska finnas en tydlig idé om användaren: dennes intresse, förutsättningar och möjlighet att själv använda rum, stationer och hörnor, samt möbler och material för sina syften
- Rum, stationer och hörnor, samt möbler och material ska medge interaktivitet (respons), lekfullhet och estetiska uttryck

Utvecklingsprocesser i den pedagogiska miljön måste ta avstamp i de ovanstående kvalitetskriterierna för god design/estetik och frågor som:

- Vad är syftet?
- Är syftet klart för mig själv?
- Hur kommunicerar jag syftet med de som berörs?
- Hur är rummen uppbyggda: rummens struktur och funktion?
- Vilka är deras vanligaste funktioner – vilka är de typiska funktioner då de används?
- Hur kan jag förklara och utvärdera miljön och artefakterna och deras användning?
- Hur kan jag förstå det som händer ur ett designperspektiv – för att skapa ännu bättre förutsättningar för utforskande lärande i nästa steg?

Med utgångspunkt i kvalitetskriterierna för god design/estetik och ovanstående frågeställningar har inventeringen identifierat en rad faktorer som påverkar Norrmalms inre pedagogiska miljöer:

- Lokalförutsättningar: lokaler som byggts för att möta andra verksamhetsidéer
- Idéer om syftet för stationer, hörnor och material med anknytning till naturvetenskap, matematik och teknik och språk: vad ska barnen göra här?
- Tydlighet i idéer om hur rum, stationer och hörnor ska kommunicera sina syften: hur har material arrangerats och placerats, hur ser stationer och hörnor ut?
- Idéer om belysningens syften: allmänbelysning, avsaknad av punktbelysning och stämningsbelysning, avsaknad av belysning för att skapa rum i rummen
- Idéer om färgsättning: färglära, atmosfär, tydlighet
- Tankar och syften kring dekoration och utsmyckning: prydnadssaker, dekorationer och väggmålningar som kan förstås som uttryck för den vuxnes förutfattade meningar om barns lek och fantasi – eller som manifestationer för enskilda pedagogers personliga smak, preferenser eller intressen
- Idéer kring möbler och barns rörelsemönster: hur använder barn möbler och material? Sittande? Stående? Vid bord? På golvet? Inventeringen visar att förskolornas sätt att möblera rummen kommunicerar att det mesta av barnens arbete förväntas ske sittandes vid bord. Få aktiviteter är förlagda till golvet – med undantag för bygg- och konstruktionslek. Möbleringen uppmuntrar inte förflyttningar och möten mellan stationer och material.
- Idéer om ämnesöverskridande möten ska gestaltas: hur har stationer och hörnor utformats? Hur förhåller de sig till varandra? Hur är de kopplade till material?
- Idéer om nivåskillnader i möbleringen: avsaknad av stationer och hörnor där barnen kan stå och arbeta, sitta på knä vid ett lågt bord eller arbeta på golvet: sittandes eller krypande etc.

- Idéer om hur miljön ska gestaltas för att vara enhetlig och tydlig: förskolornas möbler kan förstås som årsringar – nyinköp blandas med äldre artiklar av olika kvalitet och skick – som gör miljöerna visuellt röriga och otydliga.
- Fördröjande faktorer och trösklar i förändringsprocesser i den inre miljön: det kan t.ex. handla om väggmonterade hyllor som inte sätts upp pga. att det är svårt att borra i betongväggar
- Idéer om hur projekt ska presenteras i pedagogisk dokumentation och reflektion och hur det ska gestaltas och kommuniceras i miljön för att införlivas i barnens dagliga aktivitet: hur och var presenteras dokumentationen? För vem? Varför?
- Tankar och medvetenhet om hur förskolan ska synliggöras i samhällsgemenskapen: förskolorna är anonyma i stadsbilden och bristfälligt skyltade.

Till sist

Jag har mött ledning och pedagoger som på ett öppet och väl förberett sätt visat upp och berättat om sin verksamhet. Under samtal och intervjuer har en tydlig verksamhetsidé vuxit fram. En verksamhetsidé och barnsyn som tycks vara gemensam för stadsdelens förskoleenheter. En verksamhetsidé som tar sin utgångspunkt i barnets inneboende lust att utforska sin omvärld, individuellt men framför allt tillsammans med andra barn och pedagoger. En projektinriktad verksamhetsidé som betonar möten och vill erbjuda barnen en spännande och utmanande miljö med ett rikt utbud av material och uttrycksformer. Samtidigt konstaterar jag att det finns utvecklingsområden i den pedagogiska miljön.

Det finns en stark betoning på ateljéverksamhet och bygg- och konstruktionslek med en stor mängd material och redskap men en svagare betoning på ämnesområden som naturvetenskap och teknik, matematik och språk – det tycks vara svårt att hitta material och arrangera stationer och hörnor för dessa ämnen på ett sätt som inbjuder till utforskande och undersökande. Ämnesområdena har en stark koppling till skolans värld och en traditionell förmedlingspedagogik och man har ännu inte lyckats att hitta lösningar för en utforskande förskolekontext. Ämnesöverskridande utforskande är ett viktigt utvecklingsområde i den pedagogiska miljön där etablerade rumsbegrepp kan vara hämmande.

Vidare har man ett stort materialutbud men med en begränsad variation i materialet – bygghörnor erbjuder t.ex. många tråklossar och Kapla-stavar men inga ytterligare sammanfogningsmaterial som rör, tegelstenar, gamla förpackningar, plankor – vilket begränsar barnens möjligheter att undersöka olikhet, transformation och volym. I dessa fall kanske man måste minska den totala mängden material till förmån för en bredare variation eller prioritera bort visst material för att kunna erbjuda fördjupning inom ett annat. Förändringar som dessa hänger samman med pedagogers lyhördhet och förmåga att fånga upp barnens intressen – barnens möjligheter att påverka den pedagogiska miljön handlar främst om indirekt inflytande genom tillfälliga projekt och observationer där den vuxne tolkar och fångar upp barngruppens behov och önskemål.

Norrmalms verksamheter är typiska innerstadsförskolor som måste förhålla sig till innerstadens förutsättningar. Dessa lokalförutsättningar innebär bl.a. att det ofta är svårt att hitta utrymmen där barn från olika avdelningar kan mötas i den dagliga verksamheten. Dessa möten äger istället rum på förskolornas gårdar – därför är utökade möjligheter till utforskande aktivitet i utemiljön ett viktigt utvecklingsområde. En annan lokalaspekt är lokaleffektivitet där matsalar och vilrum bara nyttjas vid måltider respektive vilostunder. Att undersöka andra pedagogiska möjligheter för dessa rum är ett viktigt utvecklingsområde. Förskolorna bör också diskutera hur man kan synliggöra sin verksamhet gentemot boende och besökare i de områden man verkar i. Entréer är ofta anonyma och bristfälligt skyltade och det är svårt att uppfatta att en förskoleverksamhet är inhyst i byggnaden.

Avslutningsvis tror jag det engagemang jag mött för barnen och deras rätt till spännande och stimulerande miljöer är utgångspunkten och drivkraften för alla utvecklingsprocesser i den pedagogiska miljön. Min förhoppning är att förskolornas medverkan i inventeringen kan leda till utveckling inom flera av de områden jag förslår.

Simon Göthson
Reggio Emilia Institutet

Björklid, P. (2005). Lärande och fysisk miljö - En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola. Stockholm: Liber Distribution.

Göthson, S. (2010). Projektbeskrivning för inventering av den pedagogiska miljön på utvalda förskolor i Norrmalms stadsdel. Stockholm: Norrmalms förskola och fritidsförvaltning.

Istituzione of the Municipality of Reggio Emilia. (2010). Indications Preschools and Infant-toddler Centres of the Municipality of Reggio Emilia. Reggio Emilia: Istituzione of the Municipality of Reggio Emilia.

Käraby, G. (1997). Bedömning av pedagogisk kvalitet. Göteborg: Institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet.

Monö, R. (1997). Design for Product Understanding. Stockholm: Liber AB.

Nordin-Hultman, E. (2004). Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande. Stockholm: Liber AB.

Pramling Samuelsson, I., & Sheridan, S. (1999). Lärandets grogrund. Lund: Studentlitteratur.

Reggio Emilia Institutet. (den 19 Oktober 2010). Reggio Emilia Institutet. Hämtat från Reggio Emilia Institutet: <http://www.reggioemilia.se> den 5 November 2010

Rostvall, A.-L., & Selander, S. (2008). Design för lärande. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Skolverket. (2010). Läroplan för förskolan Lpfö 98 Reviderad 2010. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2005). Skolverkets allmänna råd för kvalitet i förskolan. Stockholm: Skolverket.

Stockholms stad. (den 7 April 2010). Arbeta hos oss. Hämtat från Norrmalms förskoleportal: <http://www.stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Stadsdelssajter/Norrmalm/norrmalmsforskolor/arbeta-hos-oss/> den 9 November 2010

Stockholms Stad. (den 9 April 2010). Ett utforskande arbetssätt. Hämtat från Norrmalms förskoleportal: <http://www.stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Stadsdelssajter/Norrmalm/norrmalmsforskolor/Pedagogik1/Ett-utforskande-arbetssatt1/> den 6 November 2010

Stockholms stad. (den 30 Juni 2010). Förskola och fritid. Hämtat från Om Norrmalms stadsdelsförvaltning: <http://www.stockholm.se/omstockholm/forvaltningar-och-bolag/stadsdelsforvaltningar/Norrmalm/Om-stadsdelsforvaltningen-/Organisation/Barn--och-ungdomsavdelningen/> den 9 November 2010

Stockholms Stad. (den 9 April 2010). Pedagogisk miljö. Hämtat från Norrmalms förskoleportal: <http://stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Stadsdelssajter/Norrmalm/norrmalmsforskolor/Pedagogik1/Ett-utforskande-arbetssatt1/Pedagogiskmiljo/?kontakt=> den 6 November 2010

Stockholms Stad. (den 9 April 2010). Pedagogisk miljö. Hämtat från Norrmalms förskoleportal: <http://stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Stadsdelssajter/Norrmalm/norrmalmsforskolor/Pedagogik1/Ett-utforskande-arbetssatt1/Pedagogiskmiljo/?kontakt=> den 6 November 2010

The National Association for the Education of Young Children . (den 23 November 2010). The National Association for the Education of Young Children . Hämtat från The National Association for the Education of Young Children: <http://www.naeyc.org/content/about-naeyc> den 23 November 2010

Trageton, A. (1996). Lek med material. Konstruktionslek och barns utveckling. Stockholm: Runa förlag.

Umeå Kommun. (2008). Funktionsprogram förskola. Umeå: Umeå Kommun.